

hé neznáme zjavy františkánskeho hudobného baroka. Pozornosť venoval aj zástoju slovenských františkánov v národnouvedomovacom procese. Po celý tvorivý život bol zároveň neúnavným popularizátorom dlho zanedbávaných kultúrnych dejín Slovenska. V r. 2005 vyšiel vo vydavateľstve Serafin výber z jeho kultúrohistorických i literárnohistorických štúdií a príspevkov pod názvom *Františkánsky prínos do slovenskej kultúry* (editor Július Pašteka).

Gizela Gáfriková

Lepáčekov príspevok k výskumu literárneho baroka

TIMOTEA VRÁBLOVÁ, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

„Najpálčivejšou otázkou našej literatúry je preskúmanie slovenských pamiatok zo 17. – 18. storočia. Dokiaľ nebudeme mať prehľad o tomto úseku našich kultúrnych dejín, dotiaľ sa budeme vždy potackávať v bludisku neistoty a hádaniek v takom dôležitom období nášho literárneho života. (...) Kým iné národy dôkladným preskúmaním tejto doby zistili, že i barok má svoje umelecké hodnoty a krásy, zatiaľ u nás sme ešte len na počiatkoch. No i tieto počiatky sú sľubné a dávajú tušiť, že sa dožijeme aj my úplného zobrazenia slovenského baroka. Dôkaz máme pri najvýraznejšom predstaviteľovi slovenského baroka, básnikovi Hugolinovi Gavlovičovi, o ktorom sa donedávna vedelo veľmi málo, a dnes píšeme o ňom nielen Slováci, ale aj cudzinci, ako Dr. Július Heidenreich a Dr. Władysław Bobek. V krátkom čase zjaví sa štúdie aj o iných našich barokových spisovateľoch, syntéza z ktorých nám dokáže, že slovenský barok je cenným úsekom dejín našej literatúry a že nás čestne reprezentuje aj pred cudzinou.“¹

Lepáčekova vízia provokuje k reflexii a k retrospektívnemu pohľadu na to, do akej miery sa v uplynulých desaťročiach naplnila. Rozsiahly materiálový výskum, ktorý by sa bol mohol stať platformou pre ďalšie sondy systematicky vedúce k syntetickejšiemu obrazu, zostal len na úrovni želaní. Lepáčekov pohľad je pre nás teda nepochybne stále živou, neprekonanou výzvou. Je pritom náročné udržať „balans“ medzi potrebou spoznať ešte z väčšej časti neznáme pramenné bohatstvo našej literárnej kultúry a ambíciou rekonštruovať jej podobu v domácom i nadnárodnom literárnom i medziliterárnom kontexte. V tomto ohľade čelí naša literárna história stále špecifickým problémom. Jej *status quo* dosahuje priveľmi často extrémne body obidvoch „limitných funkcií“. Buď vznikajú interpretácie bez dostatočného poznania materiálovej bázy, alebo sa oneskorene dopĺňajú obrovské rezervy pramenného výskumu, ktorý ubera čas a priestor pre potrebný výklad a interpretáciu.

Nedobrovoľným prípadom druhého extrému je aj literárnohistorické dielo Celestína Lepáčka. Vo svojom výskume sa usiloval vytvoriť podmienky pre poznanie literárnohis-

¹ LEPÁČEK, C.: Obrana Gavlovičovej ľudovosti. In: *Františkánsky prínos do slovenskej kultúry*. Bratislava : Serafin, 2005, s. 113.

torického vývinu staršej slovenskej literárnej kultúry a svoje sily venoval sprístupneniu a prvotnému zhodnoteniu pramennej bázy. Žiaľ, jeho životné osudy značne podmienili rozsah, v akom sa mohol jeho potenciál rozvinúť a realizovať. Skôr než mohol akokoľvek zhrnúť a interpretovať výsledky svojho archívneho bádania, jeho život, v závere strpčený aj ústrkami režimu, sa nečakane uzavrel.

Keďže jeho vedecká práca ostala na úrovni útržkov, prvotných opisov, náznakov ďalších bádateľských smerovaní a úvah, mohli by sme veľmi ľahko jeho dielo podhodnotiť. Rovnako by sme ho však mohli aj nadhodnotiť, ak z už spomenutých dôvodov nekriticky prehliadneme niektoré nepresné tvrdenia. Výhrady možno mať najmä voči tomu, že nie vždy vedel pramene náležite doceniť; často bol pri ich hodnotení až priveľmi ovplyvnený náboženským hľadiskom a „misijnou“ optikou. Na druhej strane, náš azda prenikavejší súčasný vhľad do problematiky je možný aj vďaka tomu, že bádatelia, k akým nepochybne patril aj Lepáček, išli pred nami ako „prvolezci“ a kliesnili nám cestu.

Veľkú zásluhu možno Lepáčkovi pripísať predovšetkým v tom, že začal systematicky mapovať a odкрývať hodnoty františkánskej barokovej kultúry. Zaujímali ho literárne žánre, vyhľadával osobnosti, najmä tie zabudnuté, pokúsil sa aspoň výberovo zaznamenať bibliografiu významných autorov slovesnej barokovej kultúry, publikoval pramene, a tak ich sprístupňoval ďalším bádateľom. Jeho objavy sú podnetné nielen pre literárnu, ale aj hudobnú kultúru.

Vo výskume žánrov sa sústredil hlavne na ich systematickú evidenciu a opis. Osobitne sa venoval žánrom náboženskej literatúry. Samozrejme, jeho záujem ovplyvňovalo vlastné kultúrne zázemie – františkánsky rád. Lepáček identifikoval špecifický význam žánrov náboženskej literatúry v literárnej kultúre a poukázal na ich významné miesto v literárnohistorickom vývine.² Aj keď jeho výskum zostal najmä na úrovni prehľadu pamiatok a ich prvotného opisu, upozornil tak na dôležitosť a produktivnosť ich systematického výskumu. Pritom si všimol a naznačil tie problémy, ktoré by sa pri výskume tohto typu literatúry nemali prehliadať (napr. obraznosť, motivická a tematická štruktúra literárnych diel).

Ďalším významným Lepáčkovým bádateľským prínosom bolo to, že upriamil pozornosť na vzory adaptácií v staršej literárnej kultúre. V literatúre starších období mal totiž osobitý význam nielen samotný text, ktorý bol výsledkom adaptácie (či už pri prekladoch, parafrázach, paródiách a pod.), ale aj jeho vzťah k predlohe, z ktorej vychádzal. Pri jednotlivých literárnych pamiatkach Lepáček citoval pre porovnanie najvýznamnejšie úseky textu, ktorý vznikol adaptáciou textu predlohy. Takto priblížil aj literárne postupy Hilária a Sancto Anastasia, Benigna Smrtníka a tiež poéziu Vojtecha Šimka, keď odkryl literárne vzťahy ich textov voči dielu Hilária. Podľa Lepáčka sa však Šimko literárne inšpiroval iba Smrtníkovým „prostredníctvom“. Jeho lakonické zhodnotenie, že Šimkovo „spracovanie myšlienok je voľné“, samozrejme vychádzalo iba z prvotných analýz výskumu pramenného materiálu. Dôkladné porovnanie literárnych textov obidvoch autorov musel Lepáček z už spomenutých dôvodov prenechať ďalším bádateľom.³

² LEPÁČEK, C.: Františkáni v slovenskej literatúre pred Bernolákom. In: *Františkánsky prínos do slovenskej kultúry*. Bratislava : Serafin, 2005, s. 29 – 34.

³ LEPÁČEK, C.: Poézia vo františkánskych kázňach zo XVII. storočia. In: *Františkánsky prínos do slovenskej kultúry*. Bratislava : Serafin, 2005, s. 64.

Dovtedajšie obmedzené poznanie literárnych prameňov spôsobilo, že mnohé osobnosti slovenskej literárnej kultúry zostávali nedocenené, nevnímali sa ich dosah pre súveký literárny kontext. Lepáčkovi sa vďaka pramennému štúdiu podarilo objaviť a náležite oceňovať práve Vojtecha Šimka, významnú osobnosť bernolákovského hnutia. Dovtedy totiž prevládala predsudok, že Bernolákova „škola“ mala iba jedného básnika – Jána Hollého.⁴

Vo svojom literárnohistorickom výskume sa Lepáček usiloval poznať dobový literárny i mimoliterárny kontext autora a diela. Snažil sa poukázať na všetky faktory, ktoré vstupovali do procesu pri jeho utváraní. Pri výskume františkánskej literatúry si napríklad dôkladne všimol charakter františkánskej lektúry a obsah osnov vzdelávania františkánov.

Mimoliterárny kontext ovplyvnil aj Lepáčkov prístup k literárnohistorickému výkladu. Podoba domácej slovenskej kultúry v období 17. a 18. storočia sa v jeho ponímaní spája s označením „ľudová“. Jeho pohľad bol v tomto prípade značne ovplyvnený misijnou víziou františkánskej komunity. Literárna tvorba „v reči ľudu“ bola totiž po storočia účinným prostriedkom ich pastoračnej činnosti. Pozdvihnutie domácej literárnej kultúry vidí Lepáček práve v naplňaní tohto poslania.⁵

Viditeľne sa to prejavilo pri jeho reflexiách literárnej kultúry 17. a 18. storočia, na ktorú sa Lepáček ťažiskovo zameriaval. Práve spomenuté dve storočia boli v dejinách našej kultúry istým spôsobom medzníkové a zásadné, keďže vytvorili živnú pôdu pre zárodočné tkanivo formujúcej sa národnej kultúry. Stali sa jej predobrazom. Upozornil na to aj Lepáček. Za povšimnutie stojí, že v tomto procese postrehol významnú úlohu žánrov náboženskej literatúry. Nezastupiteľné miesto mala z nich najmä kázňová tvorba: „*V dejinách slovenskej literárnej kultúry kázne z predberňolákovských čias zaujímajú významné miesto, keďže sú plodmi nielen apoštolskej horlivosti a činnosti kňazov kresťanských cirkví, ale popri duchovnej piesni skoro osamelými šíriteľmi, budovateľmi a udržiavateľmi národného ducha slovenského ľudu a ojedinelými tribúnami, kde sa ozývalo slovenské slovo a tak pripravovalo uzákonenie spisovnej slovenčiny.*“⁶

V polemike s literárnym historikom Andrejom Mrázom o „ľudovosti“ poézie Hugolína Gavloviča bolo Lepáčkovu videnie Gavloviča ako „ľudového“ autora značne zjednodušené. Pri argumentácii sa mu však podarilo poukázať na inú dôležitú skutočnosť. Literárne diela tvorené a vydávané v domácom jazyku boli v danom dobovom kontexte automaticky určené širšej čitateľskej základni. Stali sa tak médiom, cez ktoré sa do domácej literatúry transferovali myšlienkové i umelecké prvky tzv. „vyššej“ literatúry: „*Takto Gavlovič všetko, čo nadobudol horlivým čítaním a usilovným štúdiom, vo svojich spisoch zužitkoval zas v prospech ľudu.*“⁷

Významným prínosom Lepáčkovho výskumu je i to, že v kontexte literatúry 17. a 18. storočia evidoval tie žánre a literárne diela, v ktorých autori používali domáce predpisovné útvary slovenského jazyka. Všimá si duchovnú piesňovú tvorbu (slovenské piesne v Redlovom spevníku); zaznamenáva, že v knihách venovaných liečeniu chorôb

⁴ PAŠTEKA, J.: Rehoľník Celestín Lepáček ako literárny historik. In: *Františkánsky prínos do slovenskej kultúry*. Bratislava : Serafin, 2005, s. 1.

⁵ Ref. 2.

⁶ Ref. 2, s. 67.

⁷ Ref. 1, s. 95.

sú aj domáce recepty písané po slovensky; sleduje, ako sa domáci jazyk uplatňoval v kázňovej tvorbe, v modlitebníkoch. Jeho pozornosti neunikli ani preklady františkánskej náboženskej literatúry do domáceho jazyka – napríklad preklady Antona Benčíča z latinčiny do slovenčiny (Kameň probující Rozepre Víri, Trnava, 1797), či z maďarčiny do slovenčiny (Manna spasiteľna, Trnava, 1794 – 95).

„Človek sa rodí ku práci a vták ku lietaniu. Práca statočná je človeku užitočná. Ňou si človek napravuje zdravie, upevňuje silu, nadobúda výživu i bohatstvo, chráni sa od hriechov, áno, i nebo i všetko dobré dostáva...“ Lepáček píše o diele Kameň pomoci, a platí to aj o jeho plodnom úsilí. Niekedy sa zdá, že snaženie človeka stroskotalo, lebo nestihol viac, než položiť prvý kameň. Perspektíva tohto súdu sa však mení vo chvíli, keď sa kameň stáva súčasťou nového mostu.

K Lepáčkovmu výskumu Gavlovičovho života a diela

GIZELA GÁFRIKOVÁ, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

Začiatkom tridsiatych rokov 20. storočia zápasila ešte slovenská literárna historiografia s množstvom elementárnych koncepčných a metodologických problémov. Náročnejšie otázky – vrátane vedecky presvedčivej periodizácie slovenského literárneho vývinu (predovšetkým v jeho starších štádiách) – si ešte len začínala formulovať. Uspokojivú úroveň nedosahovala ani úroveň poznania literárnohistorického materiálu. Prvá vedecká historiografická syntéza slovenskej literatúry, Vlčkove *Dejiny literatúry slovenskej*, opakovane vydaná aj v dvadsiatych a tridsiatych rokoch 20. storočia, vykazovala (i autorom priznaný a doplňaný) deficit najmä v evidencii a výklade slovesnej tvorby starších storočí vôbec a literatúry katolíckej proveniencie zvlášť. O Vlčkovom „obídení“ inojazyčnej, predovšetkým latinskej produkcie domácich autorov ani nehovoriac.

Z diela Hugolína Gavloviča bolo Jaroslavovi Vlčkovi dlho dostupné výlučne Rešetkovo vydanie *Valaskej školy mravův stodoly* (Trnava, 1830, 1831). Za daných obmedzených možností venoval jej autorovi celkom primeraný portrét (ktorý o čosi neskôr v syntéze dejín českej literatúry výrazne prepracoval, Gavloviča však v intenciách zaradenia do českých historických a literárnych súvislostí paradoxne začlenil medzi druhoradých autorov „poesie ovčáckej“). Spolu s informáciami prvého Gavlovičovho vydavateľa a s niekoľkými strohými údajmi Jozefa Miloslava Hurbana v eseji *Slovensko a jeho život literárny*, resp. s príspevkami Jozefa Kohutha o Gavlovičovej kazateľskej zbierke a Jána Kvačalu o rukopise Školy kresťanskej, to začiatkom tridsiatych rokov 20. storočia predstavovalo celú „sumu“ literárnohistorického poznania pozoruhodného františkánskeho básnika a spisovateľa.

Práve neuspokojivá úroveň poznania Gavlovičových životných a tvorivých osudov motivovala vtedy 25 – 26-ročného Celestína Lepáčka k rozsiahlemu výskumu najprv v domácich a vzápätí i v zahraničných matrikách, archívoch a knižniciach.